

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 7-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

ARAB MAQOLLARINING O'ZBEK TILIDAGI O'ZLASHUVI VA
TRANSFORMATSIYASI: SEMANTIK, LINGVOMADANIY VA QIYOSIY
TAHLIL

Raximov Faxriddin,

Turon universiteti O'zbek tili va adabiyoti
kafedrası o'qituvchisi,

Gmail: oriental_19_94@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada arab tilidagi maqollarning o'zbek tilidagi o'rni, ularning o'zlashuv va tarjima jarayonlari, semantik transformatsiyasi hamda lingvomadaniy xususiyatlari kompleks tarzda tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi arab va o'zbek tillaridagi maqollar o'rtasidagi shakliy, semantik va funksional munosabatlarni aniqlash, shuningdek, arab tilidan o'zbek tiliga kirib kelgan yoki tarjima va madaniy aloqalar orqali o'zbek nutqida ommalashgan maqollarni ilmiy mezonlar asosida tasniflashdan iborat. Ishda maqollar bevosita o'zlashuv, tarjima-kalka, funksional ekvivalent, qisman ekvivalent va tipologik parallel kabi guruhlariga ajratiladi.

Kalit so'zlar: arab tili, o'zbek tili, maqol, maqolshunoslik, paremiologiya, o'zlashuv, tarjima, kalka, ekvivalentlik, transformatsiya, semantika, lingvomadaniyat, madaniyatlararo aloqa.

Abstract. This article provides a comprehensive study of the role of Arabic proverbs in Uzbek, focusing on borrowing, translation, semantic transformation, and linguocultural adaptation. The main objective of the research is to identify formal, semantic, and functional relations between Arabic and Uzbek proverbs and to classify proverbial expressions that have entered Uzbek through direct borrowing, translation, cultural contact, or functional equivalence. The study distinguishes between direct borrowing, calque translation, functional equivalence, partial equivalence, and typological parallelism.

Keywords: Arabic language, Uzbek language, proverb, paremiology, borrowing, translation, calque, equivalence, transformation, semantics, linguoculture, intercultural communication.

Аннотация. В статье комплексно исследуются роль арабских пословиц в узбекском языке, процессы их заимствования и перевода, семантическая трансформация и лингвокультурная адаптация. Основной целью исследования является выявление формальных, семантических и функциональных отношений между арабскими и узбекскими пословицами, а также классификация выражений, вошедших в узбекскую речевую практику посредством непосредственного заимствования, перевода, калькирования или культурно-языкового взаимодействия.

Ключевые слова: арабский язык, узбекский язык, пословица, паремнология, заимствование, перевод, калькирование, эквивалентность, трансформация, семантика, лингвокультура, межкультурная коммуникация.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va kundalik hayot haqidagi umumlashmalarini ixcham va obrazli shaklda ifodalovchi paremiologik birliklardir. Ular bir vaqtning o'zida ham til, ham madaniyat hodisasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli turli tillardagi maqollarni qiyosiy o'rganish nafaqat lingvistik o'xshashliklarni, balki xalqlar o'rtasidagi tarixiy va madaniy aloqalarni ham aniqlash imkonini beradi.

Arab tili va o'zbek tili turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, ularning paremiologik tizimlarida mazmunan yaqin, ba'zan esa strukturaviy jihatdan ham o'xshash maqollar mavjud. Zamonaviy qiyosiy tadqiqotlarda arab va o'zbek maqollarining formal tuzilishi, leksik tarkibi, semantikasi va madaniy konteksti o'rganilib, ayrim hollarda to'liq yoki qisman ekvivalentlik mavjudligi aniqlangan. Bunda so'zma-so'z moslikdan ko'ra funksional va kontekstual ma'noni saqlash muhimligi ta'kidlanadi.

Arab maqollarini o'zbek tiliga tarjima qilish masalasi bo'yicha 2025-yilda e'lon qilingan tadqiqotlarda ham ekvivalent, muqobil va transformatsion tarjima usullari alohida tahlil qilingan. 2026-yilda chop etilgan qiyosiy tadqiqot esa arab va o'zbek tillaridagi ekvivalent maqollarni formal, semantik, leksik va madaniy jihatlardan o'rgangan.

Biroq mazkur masalada muhim metodologik muammo mavjud: **arab tilidagi maqolga o'zbek tilida ma'nodosh maqolning mavjudligi uning arab tilidan o'zlashganini avtomatik ravishda anglatmaydi.** Masalan, sabr, mehnat, ilm, vaqt, do'stlik, dushmanlik kabi universal insoniy tushunchalar turli xalqlarning maqollarida mustaqil ravishda o'xshash obrazlar bilan ifodalanishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada "o'zlashuv" tushunchasi tor va keng ma'nolarda farqlanadi. Tor ma'noda o'zlashuv — arab tilidagi tayyor maqol yoki uning strukturaviy-semantik modeli o'zbek tiliga tarixiy-madaniy aloqa natijasida kirib kelishi. Kengroq ma'noda esa arab maqolining tarjima, kalka yoki adabiy vositachilik orqali o'zbek tilida qo'llanishi nazarda tutiladi.

Arab paremiologiyasi qadimiy va boy an'anaga ega. Arab ilmiy-adabiy an'anasida maqollar **الأمثال (al-amthāl)** termini bilan ifodalanadi. Klassik arab olimlari maqollarni yig'ish, tasniflash va izohlashga katta e'tibor berganlar.

Arab maqollarining eng mashhur klassik to'plamlaridan biri Ahmad ibn Muhammad al-Maydoniyga tegishli **مجمع الأمثال (Majma' al-amthāl)** asaridir. Mazkur asar 1124-yilda vafot etgan al-Maydoniy tomonidan tuzilgan bo'lib, unda 6000 dan ortiq arab maqollari jamlangan.

Asarning qadimiy qo'lyozmalari va keyingi nashrlari arab paremiologiyasini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Masalan, Columbia University Libraries tizimida **Majma' al-amthāl**ning raqamlashtirilgan nashri mavjud. Arab

maqollarining mazmunida qadimgi arab jamiyatining ijtimoiy munosabatlari, qabila hayoti, urf-odatlar, urush va tinchlik, saxovat, jasorat, sabr, ilm, mehnat va insonlararo munosabatlar kabi ko'plab mavzular aks etgan.

Shu sababli arab maqollarini o'rganish faqat tilshunoslik emas, balki tarix, etnografiya va madaniyatshunoslik uchun ham qimmatli manba hisoblanadi.

Arab maqollarining o'zbek tiliga kirib kelish omillari

Arab va o'zbek xalqlari o'rtasidagi til va madaniy aloqalar uzoq tarixiy davrni qamrab oladi. Islom sivilizatsiyasining Movarounnahr hududiga kirib kelishi arab tilining ilm-fan, din, falsafa va adabiyot tili sifatidagi mavqeini sezilarli darajada kuchaytirdi.

Arab tilining diniy va ilmiy nufuzga ega bo'lishi natijasida ko'plab arabcha so'zlar o'zbek tiliga o'zlashgani kabi, arab adabiyoti va hikmatli iboralar ham turkiy tillar, jumladan o'zbek tilining yozma va og'zaki madaniyatiga ta'sir ko'rsatdi.

Bu jarayon bir necha kanallar orqali amalga oshgan:

Birinchi kanal — diniy ta'lim. Qur'on, hadis, tafsir, fiqh va boshqa diniy manbalarni o'rganish arab tilidagi hikmatli iboralar va maqollarning keng tarqalishiga sharoit yaratgan.

Ikkinchi kanal — madrasalar va ilmiy muhit. Arab tili asrlar davomida ilmiy muloqot vositasi bo'lib xizmat qilgani sababli arab adabiy merosidagi ko'plab iboralar ilmiy va ta'limiy muhitda tanilgan.

Uchinchi kanal — yozma adabiyot. Arab adabiyotidan turkiy tillarga qilingan tarjimalar hamda arabcha manbalarning turkiy ijodkorlar tomonidan o'rganilishi maqollarning tarqalishiga yordam bergan.

To'rtinchi kanal — tarjima. Arab maqollarining bevosita tarjima qilinishi natijasida ayrim obraz va konseptlar o'zbek tilida ham qo'llana boshlagan.

Shu sababli arab maqollarining o'zbek tilidagi izlarini faqat og'zaki xalq ijodi orqali emas, balki yozma adabiy va ilmiy an'analar orqali ham izlash zarur.

O'zlashuv, tarjima va ekvivalentlik tushunchalari

Arab va o'zbek maqollarini qiyoslashda uchta tushunchani farqlash alohida ahamiyatga ega:

O'zlashuv — manba tildagi birlikning ma'lum shaklda qabul qiluvchi til tizimiga kirishi.

Tarjima — manba tildagi mazmunning boshqa tilda qayta ifodalanishi.

Ekvivalentlik — ikki tildagi birliklarning bir xil yoki juda yaqin kommunikativ funksiyani bajarishi.

Masalan:

العلم نور

al-ilmu nūr

So'zma-so'z: "Ilm nurdir."

O'zbekcha: "Ilm — nur."

Bu yerda shakl va mazmun o'rtasidagi moslik juda yuqori. Biroq bunday o'xshashlikning o'zi birlikning tarixan arab tilidan bevosita o'zlashganligini isbotlamaydi. "Ilm"ning nurga qiyoslanishi ko'plab diniy-falsafiy an'analarda mavjud bo'lishi mumkin.

Demak, ilmiy maqolada **ekvivalentlik va o'zlashuvni sinonim sifatida ishlatish metodologik jihatdan noto'g'ri** bo'ladi.

Arab va o'zbek maqollarining semantik ekvivalentligi

Quyidagi misollar arab va o'zbek tillaridagi semantik yaqinlikni ko'rsatadi.

	Arabcha maqol	Transliteratsiya	So'zma-so'z ma'no	O'zbekcha muqobil
	مَنْ جَدَّ وَجَدَ	man jadda wajada	Kim tirishsa, topadi	Harakatda barakat
	الصبر مفتاح الفرج	aş-şabru miftāḥ al-faraj	Sabr — yengillik kaliti	Sabrning tagi sariq oltin
	العلم نور	al-ʿilmu nūr	Ilm — nur	Ilm — nur
	الوقت كالسيف	al-waqtu kas-sayf	Vaqt qilich kabidir	Vaqt oltindan qimmat
	خير الكلام ما قل ودل	khayru al-kalāmi mā qalla wa-dalla	Eng yaxshi so'z — qisqa va mazmunlisi	Oz so'z — soz so'z
	إذا كان الكلام من فضاة فالكوت من ذهب	idhā kāna al-kalāmu min fiḍḍa...	So'z kumush bo'lsa, sukut oltin	So'z kumush, sukut oltin
	لكل مقام مقال	li-kulli maqāmin maqāl	Har vaziyatning o'z so'zi bor	Har joyning o'z gapi bor
	تجري الرياح بما لا تشتهي السفن	tajrī ar-riyāḥu bimā lā tashtahī as-sufun	Shamol kemalar istagandek esmaydi	Taqdir inson istagidek bo'lavermaydi
	من حفر حفرة لأخيه وقع فيها	man ḥafara li-akhīhi ḥufratan waqa'a fiḥā	Birovga chuqur qazigan o'zi tushadi	Birovga choh qazisang, o'zing tushasan
0	كما تدين تدان	kamā tadīnu tudān	Qanday ish qilsang, shunday javob olasan	Nima eksang, shuni o'rasan
1	الطيور على أشكالها تقع	aṭ-ṭuyūru 'alā ashkālīhā taqa'	Qushlar o'ziga o'xshashlar bilan qo'nadi	O'xshat o'xshatni topar

	Arabcha maqol	Transliteratsiya	Soʻzma-soʻz maʼno	Oʻzbekcha muqobil
2	رب أخ لك لم تلدہ أمك	rubba akhin laka lam talidhu ummuk	Onang tugʻmagan aka- ukang boʻlishi mumkin	Doʻst — birodar
3	عصفور في اليد خير من عشرة على الشجرة	ʻuṣfūrun fī al-yad khayrun min ʻashara ʻalā ash-shajara	Qoʻldagi bir qush daraxtdagi oʻntadan yaxshi	Qoʻldagi — qush, ogʻizdagi — osh
4	لا تؤجل عمل اليوم إلى الغد	lā tuʻajjil ʻamal al-yawm ilā al-ghad	Bugungi ishni ertaga qoldirma	Bugungi ishni ertaga qoʻyma
5	من طلب العلا سهر الليالي	man ṭalaba al-ʻulā sahira al-layālī	Yuksaklikni istagan tunlari bedor boʻladi	Mehnatsiz rohat yoʻq

Ushbu jadvaldagi ayrim birliklar arab va oʻzbek tillarida juda yaqin mazmunni ifodalasa-da, ularning tarixiy kelib chiqishi har bir holatda alohida tekshirilishi kerak.

Umuman olganda, arab maqollarining oʻzbek tilidagi oʻrni ikki til oʻrtasidagi oddiy leksik taʼsirdan koʻra kengroq hodisadir. U **til, tarix, din, adabiyot, tarjima va xalq tafakkurining oʻzaro kesishgan nuqtasida shakllangan murakkab lingvomadaniy jarayon** sifatida baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Maydānī, Abū al-Faḍl Aḥmad ibn Muḥammad. Majmaʻ al-Amthāl. Klassik arab maqollarining eng yirik toʻplamlaridan biri boʻlib, asarda 6000 dan ortiq maqol jamlangan.
2. Sattorova, O. "The Representation of Arabic Proverbs in Uzbek Translation." *Oriental Journal of Philology*, 2025, Vol. 05, No. 03, pp. 575–581. DOI: 10.37547/supsci-ojp-05-03-66.
3. Fergani, H. E. "A Comparative Analysis of Proverbs which are Equivalent in Arabic and Uzbek Languages." *Journal of Literature and Humanities*, No. 77, 26 June 2026.
4. Abdunabiev, S. B. "Translation of Equivalent and Alternative Proverbs into Arabic and Uzbek Languages." *International Journal of Advance Scientific Research*, 4(3), 2024, pp. 107–111. DOI: 10.37547/ijasr-04-03-21.
5. Ikromjonov, A. M. "The Arabic Translation of a Word or a Free Phrase Using Idioms or Other Phraseological Means." *Oriental Journal of Philology*, 2025, pp. 167–173. DOI: 10.37547/supsci-ojp-05-03-19.
6. Abdou, A. *Arabic Idioms: A Corpus-Based Study*. Routledge.
7. Lahlali, E. M., & Islam, T. *A Dictionary of Arabic Idioms and Expressions*. Edinburgh University Press.
8. Al-Maydānī, A. M. Majmaʻ al-Amthāl. Klassik arab paremiografik manba. Asarning 1955-yilgi ikki jildli nashri Muhammad Muḥyī al-Dīn ʻAbd al-Ḥamīd tahriri bilan qayd etilgan.
9. "Majmaʻ al-Amthāl"ning raqamlashtirilgan nusxasi. Columbia University Libraries, Arabic Collections Online.
10. "Majmaʻ al-Amthāl" boʻyicha lingvistik-semantik tadqiqot. Majmaʻ al-Amthāl li-l-Maydānī: Dirāsa lughawiyya dalāliyya.